

DESCOPERIRI DE LA SFÂRȘITUL EPOCII BRONZULUI DIN PEȘTERA UNGURULUI (JUD. BIHOR)

Peștera Ungurului este situată la circa 1 km est de comuna Șuncuiș (jud. Bihor), în versantul stâng al văii Crișului Repede, în cotul pe care acesta îl face în jurul piciorului sud-vestic al Dealului Simeonului. Odinioară ea era citată la Bănlaca, azi purtând în catalogul peșterilor¹ numărul de indice 3726/30.

Gura peșterii se află la numai 2 m altitudine deasupra albiei Crișului. Ea se poate observa de la distanță, portalul ei fiind de dimensiuni impunătoare, de 22/30 m, dar accesul spre peșteră este posibil numai trecând prin albia Crișului. Cavitățile sunt formate dintr-o galerie principală de mari dimensiuni, lungă de 320 m și câteva galerii laterale scurte. Galeria principală este străbătută de un curs de apă ce se varsă, la gura peșterii, în Criș (*fig. 14*). În capătul galeriei principale există o surpare ce obținează continuarea ei, dar printre blocurile prăbușite suflă un curent de aer rece².

Majoritatea materialelor arheologice, prezentate mai jos, au fost găsite la suprafață, risipite pe podeaua galeriilor teraselor laterale fosile de la capătul peșterii, aflate la un nivel superior, în special, în punctele I și II, cât și pe podeaua galeriei principale, în mai multe locuri. O parte din acestea din urmă au putut cădea de la etajul superior, celelalte se aflau însă în locul de depunere original. Ceramica din galeria principală a fost găsită în bună parte corodată, rulată, datorită circulației și, mai ales, apei, care, în anotimpuri umede, curge și prin această galerie și care în unele porțiuni a depus peste materiale un strat subțire de argilă roșie.

Descoperirile făcute constau, mai ales, din ceramică restaurabilă și fragmentară, ele aparținând grupei Igrița de la sfârșitul epocii bronzului. În general, ele nu se deosebesc esențial, ca formă și ornamentație,

---

¹ C. Goran, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1982. În literatura de specialitate a mai fost citată sub denumirile de „Vársonkölösi barlang”, „Magyar barlang”, „Bánlaki barlang” „Peștera de la Bolhac”. Prima cartare a ei cu teodolitul a fost executată de speologul H. Kessler, care semnalează și ceramica preistorică de aici. Materialele prezentate acum se află în inventarul Muzeului „Țării Crișurilor” și într-o colecție particulară. Numerele lor de inventar corespund cu numerele purtate pe figuri și hartă.

² Acest curent de aer, care este la fel de rece atât vara, cât și iarna, și care suflă dinspre capătul galeriei prăbușite, ne indică că peștera continuă și după surpătură, iar curentul nu vine dinspre Peștera cu Ghiață, a cărei galerie finală se află deasupra prăbușirii, chiar dacă eventual ea este o veche galerie fosilă a peșterii Ungurului (L. Vălenaș, A. Jurkiewicz, în *Nymphaea*, Oradea, 1980—1981, p. 342, pl. III).

de produsele similare ale grupei Igrîța prezentate până acum, de aceea nu vom stărui la descrierea lor.

Distingem vase bitronconice de dimensiuni relativ mari, cești de diferite forme, un vas-sac și fragmente aparținătoare unor oale, castroane și alte recipiente. Vasele bitronconice sunt cele mai caracteristice pentru descoperirile grupei. Cele din Peștera Ungurului aparțin celor trei tipuri principale descrise ale olăriei grupei Igrîța³. Ceștile cu toarta supraînălțată sunt, de asemenea, cunoscute⁴, doar ceașca bitronconică (fig. 7/13), cât și oala mică din fig. 8/17 sunt forme mai rare. Dintre fragmente, mai remarcăm cunoscutele castroane (fig. 9/44, 45), cu buza trasă spre interior și necanelată, apoi câteva aparținătoare unor castroașe (fig. 11/52, 53) sau oale (fig. 10/31), din care nu s-au găsit încă exemplare restaurabile. Un fragment, ornamentat cu caneluri semilate și având un orificiu în perete, aparține unui mic vas de formă neprecizată (fig. 11/55).

La ornamentarea vaselor s-au folosit, mai ales, caneluri înguste, semilate sau late, de obicei, grupe de caneluri paralele, fiind plasate orizontal sau în ghirlande pe partea superioară, iar cele late vertical sau, mai ales, oblic pe mijlocul vaselor. Rar mai întâlnim mici alveole (fig. 11/63, 64), nervuri (fig. 8/16), proeminențe conice, rotunde sau ovale (fig. 1/1; 2/3; 3/5; 10/36; 13/58).

Culoarea vaselor este, în general, neagră, în cazul unora din vasele bitronconice în interior cărămizie sau cafenie. O parte din cești sunt castanii, vasul-sac (fig. 9/27) este cărămiziu. Mai remarcăm, folosirea uneori a grafitării, ce conferă un luciu metalic suprafetei vaselor. De altfel, pe terasa II s-au găsit și câțiva mici bulgărași de grafit (fig. 13/22).

O noutate în ornamentația ceramicii este înmulțirea vaselor ornamentate cu caneluri oblice, late pe mijlocul lor (fig. 1/25; 2/3; 4/7; 9/26; 10/31, 35, 37, 38; 11/56 66). Reamintim că din cele circa 110 vase restaurate sau fragmentare, găsite în peștera Igrîța, doar trei au fost ornamentate în acest fel⁵. În schimb, o caracteristică a ceramicii epocii următoare a fost ornamentarea diferitelor tipuri de vase cu caneluri⁶. Aceasta ne sugerează o datare mai târzie a vestigiilor din Peștera Ungurului în cadrul descoperirilor grupei Igrîța.

În peșteră s-au mai găsit obiecte de bronz, relativ puține, din acestea doar câteva se pretează pentru o datare mai strânsă. Dintre acestea remarcăm, în primul rând, lunula (fig. 12/76). După cum am mai arătat, lunulele de acest tip sunt o creație a metalurgiei din BrD din vestul țării, majoritatea descoperirilor concentrându-se aici⁷.

³ I. Emódi, în *SCIVA* 31, 1980, p. 256.

⁴ Idem, *op. cit.*, fig. 6/24; 24/198.

⁵ Idem, *op. cit.*, fig. 15/109; 22/189, 190.

⁶ G. I. Smirnova, în *SCIVA* 25, 1974, p. 363, fig. 2; I. Emódi, A. Hadnagy, în *Crisia*, XII, 1982, p. 383, fig. 5/2, 6, 8, 9.

⁷ I. Emódi, *op. cit.*, p. 261, fig. 28 (35 puncte de descoperire) la care mai adăugăm: Peștera Călățeș (Muzeul T. C., inv. 2450); Bihor (Muzeul T. C., inv. 6867, inf. N. Chidioșan); Dedinka (Paulik, în *Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte*, Frankfurt am Main, 1975, p. 57, morm. B., p. 58, fig. 1/5, 6; idem, în *ArchRozh* 28, 1976, 4, p. 369, pl. II, BrD; V. Furmanek, *Arch. Research in Slovakia* Nitra, 1981, p. 71, fig. 5/16); Mali Hores (cf. Pastor, în *ArchRozh* 3, 1951); Pécs

O altă piesă interesantă este un vârf de săgeată, cu lungimea de 45 mm, aflată în stare corodată (fig. 12/75). Parcurgând literatura de specialitate am găsit doar o singură analogie într-un mormânt datat în BrC₂ la Zsádány⁸, fiind însă considerată, pe bună dreptate, ca lance miniaturală. Într-adevăr, dacă vârfuri de săgeată de acest fel nu se prea cunosc, în schimb vârfuri de lance de această formă au fost publicate din numeroase descoperiri datate în BrC-HaB⁹.

Acele de cusut, cu bara despicate, găsite în două exemplare (fig. 12/21, 73), sunt caracteristice sfârșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului¹⁰. Aceeași este situația în cazul nasturilor în formă de calotă (fig. 12/20), cu două orificii pentru fixat¹¹. Ace cu cap bitronconic și ace cu cap îngroșat (fig. 12/71, 72) se cunosc, de asemenea, din descoperiri datate în BrC, BrD și HaA. Celelalte obiecte din bronz sunt fragmente atipice¹².

Alături de ceramică și piese de bronz în peșteră au mai fost găsite două obiecte de piatră șlefuită, unul din rocă roșie, filită (fig. 13/23), celălalt, un pandantiv perforat, din rocă neagră de cuarțit, lidit (fig. 13/24). Reamintim și bulgărașii de grafit provenind probabil, din import¹³. Notăm și prezența a foarte puține oase, fără să avem însă siguranța apartenenței lor la materialele aici prezentate¹⁴.

După cum am arătat la analiza ceramicii, înmulțirea numărului vaselor ornamentate cu caneluri late, oblice, ne face să plasăm materialele din Peștera Ungurului la sfârșitul seriei de descoperiri ale grupei Igrița. Acest lucru ni-l sugerează și poziția geografică a peșterii, situată în estul Bihorului, indicând că populația grupei se afla într-o lentă deplasare spre est pe valea Crișului Repede. Propunem, deci, o datare a descoperirilor în a doua parte sau la sfârșitul perioadei BrD. Singurul obiect de bronz bine databil, lunula, aparține tot acestei perioade. O încadrare mai recentă nu poate fi luată în considerare din următorul motiv: imediat, în fața peșterii, pe malul opus al Crișului, se află dealul Simeonului, pe care cercetările au arătat existența unei cetăți hallstattiene, cu material tipic pentru HaA¹⁵. Or, o comparație, chiar superficială, arată

dep. III (A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn*, Budapest, 1985, p. 63); Gai (*Les dépôts préhistoriques de la Serbie et Voïvodine*, I, Beograd, 1975, LII.3); Pančevo (*Präh. Arch. in Südosteuropa* I, Berlin, 1982, p. 275, fig. 2); Bănlaca (M. Roska, *Repertoriu*, Cluj, 1942, p. 35, nr. 54, 55).

⁸ A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1967, pl. 70/2. Un exemplar aproape identic, cu lungimea de 38 mm, a fost găsit izolat în bolovanișul ce se află sub gura Peșterii Albe (Lazuri de Beiuș), la numai 15 km în linie aeriană de peșterile de pe valea Crișului Repede.

⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, pl. 16/3; 19/9, 10; 57/2; 58/6; 295/1; 315/20.

¹⁰ I. Emödi, *op. cit.*, p. 260, nota 44 (BrC-BrD); M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 279, pl. 213/6, HaA.

¹¹ I. Emödi, *op. cit.*, p. 264, r. 1.

¹² Notăm că un obiect de bronz fragmentar, de tip neprecizat, a ajuns de aici în colecția Liceului E. Gojdu, Oradea.

¹³ Grafitul a ajuns la noi, probabil, pe calea schimbului, de pe teritoriul Cehoslovaciei.

¹⁴ Ele aparțin speciilor *Cervus*, *Capreolus*, *Sus* scrofa, precum și câte un fragment de parietal, coastă, omoplat și coxal, toate de copil (determinare T. Jurcsák).

¹⁵ I. Emödi, A. Hadnagy, *op. cit.*, p. 383

că ceramica din peșteră nu este identică cu cea de pe cetate, deși evident că ea va reprezenta una din componentele care vor contribui la geneza olăriei de la începutul epocii fierului.

Prin această poziție cronologică descoperirile de la Șuncuiș sunt măcar parțial paralele cu cele de la Susani¹⁶, care, împreună cu alte descoperiri din sud-vestul Transilvaniei¹⁷, dovedesc prezența acolo a unei populații strâns înrudită cu cea a grupei Igrița. Cunoscutul depozit votiv de la Cioclovina¹⁸, aflat în aceeași zonă geografică, aparține tot acestora.

Cu ocazia publicării celorlalte descoperiri din peșterile de pe valea Crișului Repede s-a arătat și descris caracterul funerar al acestora și câteva obiceiuri culturale, asupra cărora nu mai insistăm aici. Arătăm doar că neacoperirea inventarelor mormintelor și faptul că în galeriile laterale, unde s-a concentrat marea parte a materialelor, depunerile de argilă au fost inexistente. Cu timpul s-a ajuns la risipirea lor, la sustragerea probabilă a unora din obiectele mai valoroase și la fragmentarea accentuată a ceramicii, astfel că cercetătorul este pus într-o situație dificilă, atât la restaurarea lor, cât și la încercarea de descifrare a sensului caracterului descoperirilor. În această ordine de idei, astăzi nu mai putem stabili cu certitudine numărul depunerilor, care au aparținut obiectelor găsite în Peștera Ungurului. În orice caz, putem delimita cel puțin opt locuri distincte (I—VIII din fig. 14), cu concentrări de materiale. Unele din acestea, desigur, puteau să cuprindă două sau mai multe depuneri funerare succesive. Pe harta peșterii am arătat care era repartizarea materialelor aici prezentate. Notăm că speologul H. Kessler a adunat ceramică din punctul VII. În punctele IV—VII au mai fost găsite numeroase fragmente ceramice similare cu cele descrise, pe care însă nu le-am mai reprodus aici.

Remarcăm prezența la un loc, în punctul II al Peșterii Ungurului, a unui număr de opt cești, cu toarta supraînălțată. Rolul important al cestilor, cănilor la ceremoniile culturale, funerare din epoca bronzului și fierului a fost mai de mult observat¹⁹.

Definirea grupei Igrița reclamă și o reconsiderare a atribuirii depozitelor de bronzuri ale seriei Uriu-Domănești, găsite în vestul țării, care până nu de mult au fost legate de cultura Otomani²⁰. Mai mult, publicarea materialelor unui orizont pre Igrița, cu descoperiri ce se înșiră pe tot parcursul perioadei BrC²¹, arată încetarea existenței de

¹⁶ I. Stratan, Al. Vulpe, în *PZ* 52, 1976, p. 58.

¹⁷ I. Andrițoiu, în *Sargeția* XVI—XVII, 1982—1983, p. 25; idem, Rezumatul tezei de doctorat, alși, 1984, p. 15—16.

¹⁸ E. Comșa, în *ActaArchCarp*, 1—2, 1966, p. 169; I. Emódi, în *SCIVA* 29, 1978, p. 481.

¹⁹ Șt. Ferenczi, în *ActaMN* IV, 1967, p. 23, 24; I. Stratan, Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. 8; I. Poroszlai, în *DDME* 1982, p. 75.

²⁰ I. Ordentlich, în *ActaMN* V, 1968, p. 402.

²¹ I. Ordentlich, în *Dacia*, N.S. VII, 1963, p. 134, fig. 15/1; S. Dumitrașcu, I. Emódi, în *ActaMP* IV, 1980, p. 47, pl. I—VIII; *Ziridava* XIII, 1981, fig. 1—3, pl. I—VII; S. Dumitrașcu, în *Carpica* XV, 1983, p. 115, fig. 5—7; idem, în *MCA* XIII, Oradea, 1979, p. 299, fig. 2; I. Nemeti, în *SCIVA* 29, 1978, fig. 1; 2/1—3; 4/1—4; 6/2, 5, 7, 10; 7/10; 8/1—4; 9; 10/2, 4, 5, 6 etc.; I. Emódi, în *Crisia* IX, 1979, p. 735, materiale inedite din valea Erului din col. Kovács. Descoperirile amintite ale acestui orizont sunt paralele cu grupa Hajdubagos: T. Kovács, în *Folia Archaeologica* XXI,

sine stătătoare a culturii Otomani deja la începutul acestei perioade. Desigur, populația ei a jucat un rol important la constituirea etno-culturală a epocii următoare.

Dacă până în prezent s-au descoperit mai multe necropole, depuneri cultice, depozite de bronzuri ale grupei Igrîța, în schimb, au fost depistate doar puține așezări corespunzătoare acestora, care să ne furnizeze date privind tipuri de locuințe sau despre ceramica uzuală, casnică, ce, poate, diferă, măcar parțial, de cea folosită în complexe culturale descrise. Acestea ne-ar ajuta și la o mai bună departajare a materialelor grupei Igrîța de cele ale orizontului precedent amintit.

Prin grupa Igrîța, Bihorul va fi unul din principalele focare de unde va porni procesul de „hallstattizare“, de unificare culturală ce va cuprinde la începutul epocii fierului spațiului carpato-dunărean.

ADDENDA

După încheierea manuscrisului (1987) și trimiterea lui la redacție, la gura Peșterii Ungurului a fost descoperit fortuit un depozit de bronzuri, ce conține 110 obiecte (S. Dumitrașcu, I. Crișan, în *Crisia* 19, 1989, p. 17). Toate obiectele depozitului au analogii bune în depozite corect datate și publicate:

Vârf de lance (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XVIII—XIX); Sfăraș, Felsőzsolca (A. Mozsolics, *Bronze und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1973, pl. 31/9; 57/A).

Apărătoare de braț: (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XX—XXI); Negreni (A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 48/1—2).

Celt (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XVII/2); Olcsvaapáti (A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 34/5); Rozavlea III (M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, pl. 62/5).

Seceri (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XIV—XV); Bătărci (A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 25/1—11); Pânticeu (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 58/2—5; Uriu (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 68/15, 16).

Brău (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXII); Cehăluț (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 32/1).

Falere (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXXIII); Cehăluț (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 31, 32).

Tutuli (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXIII—XXV); Mișca (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 55/17—24); I. Emödi, în *SCIVA*, 31, 2, 1980, p. 262, pl. 29 (harta de răspândire).

Lunule (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXVI—XXXII); I. Emödi, *op. cit.*, fig. 28 (harta de răspândire) și nota 7 a prezentului articol.

Brățări (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, XLVIII—XLIX); I. Emödi, *op. cit.*, p. 264, nota 60.

1970, p. 27. Trebuie să arătăm însă că nu în toate articolele enumerate s-a făcut o analiză temeinică privind analogiile și încadrarea cultural-cronologică a materialelor prezentate, în acest sens, enunțându-se și păreri eronate.

Brățări ornamentate (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXXVIII); Cireșoaia, Cornuțel, Uriu (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 34/5—6; 35/2; 69/20); Valea lui Mihai (A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 46/18).

Brățări ornamentate (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXXV—XXXIX); Cireșoaia II (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 34/6), Dragomirești (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 47/6).

Brățară ornamentată (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. XXXVII); Panticeu (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 58/16).

Ace (S. Dumitrașcu, I. Crișan, *op. cit.*, pl. L/4, 5); Peștera Izbândiș (Crisia, XIII, 1983, p. 32, fig. 9/5, 7).

Toate analogiile citate au fost datate în perioada BrD, depozitul fiind tipic pentru orizontul de depozitare Uriu-Domănești. De aici, rezultă că depozitul a aparținut de vestigiile grupei Igrîța, prezente în înmormântările din peșteră și nu de vestigiile mai recente din cetatea hallstattiană de pe dealul vecin peșterii (I. Emódi, A. Hadnagy, în *Crisia* XII, 1982, p. 383).

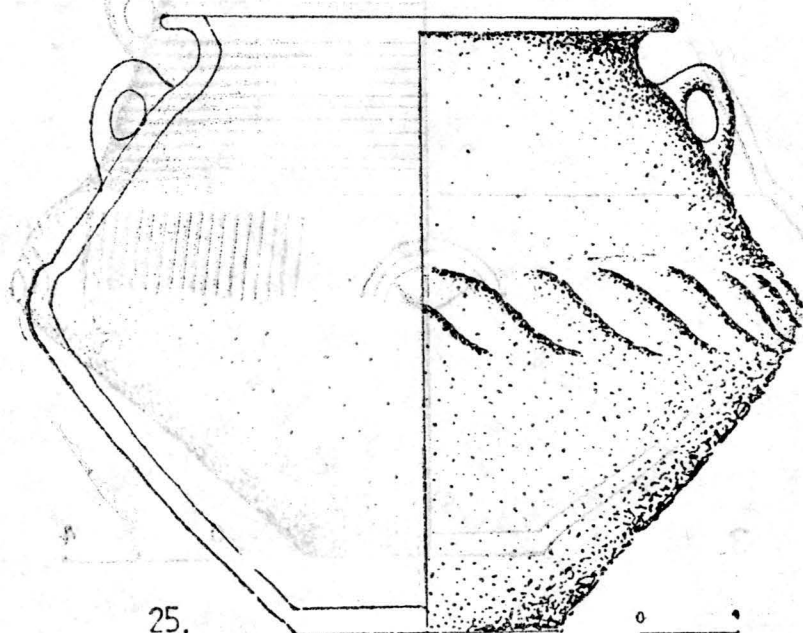
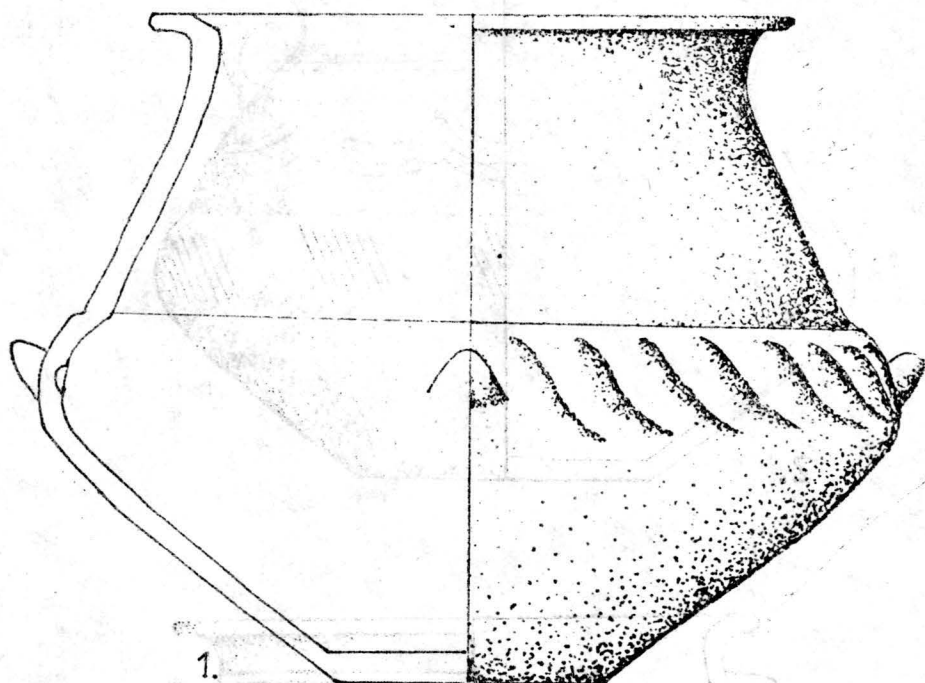
IOAN EMÓDI

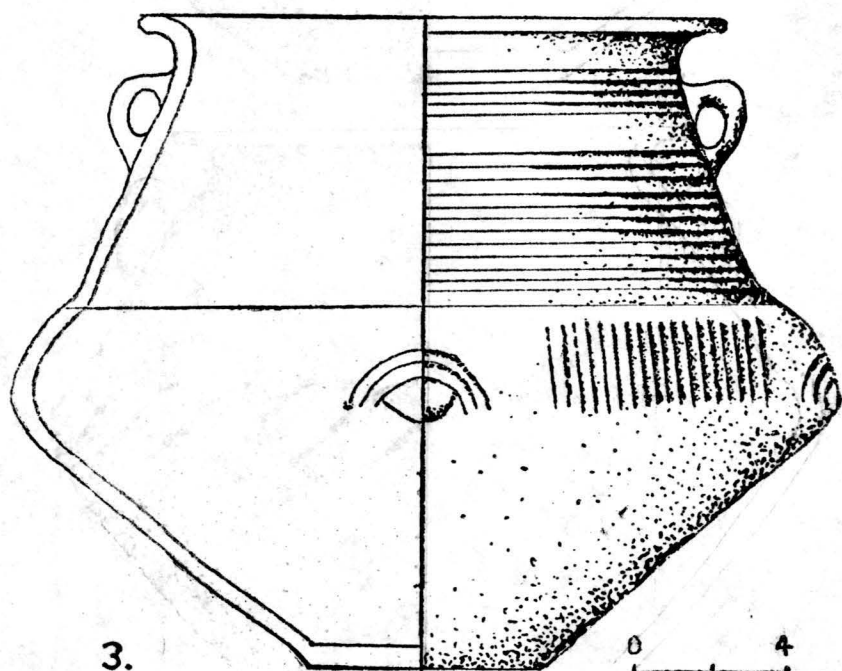
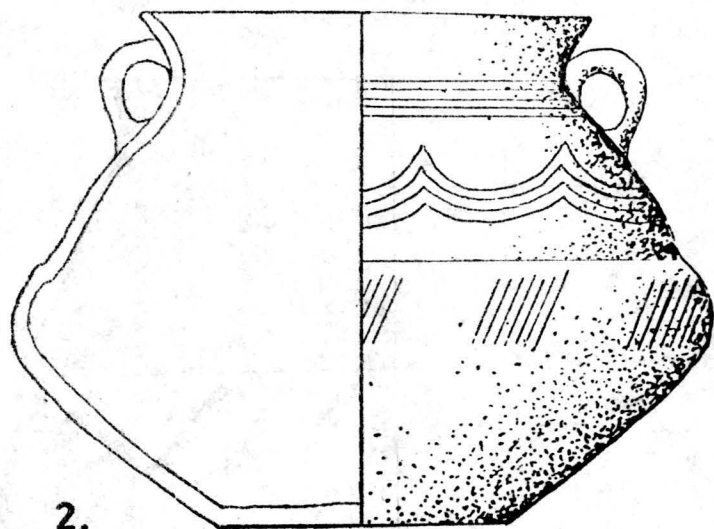
BRONZEZEITLICHE ENTDECKUNGEN VON PEȘTERA UNGURULUI (KREIS BIHOR)

(Zusammenfassung)

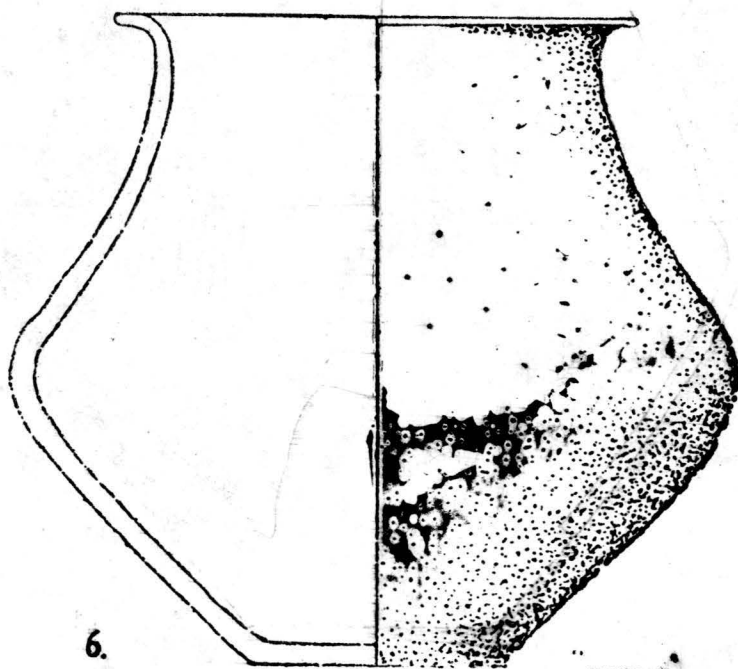
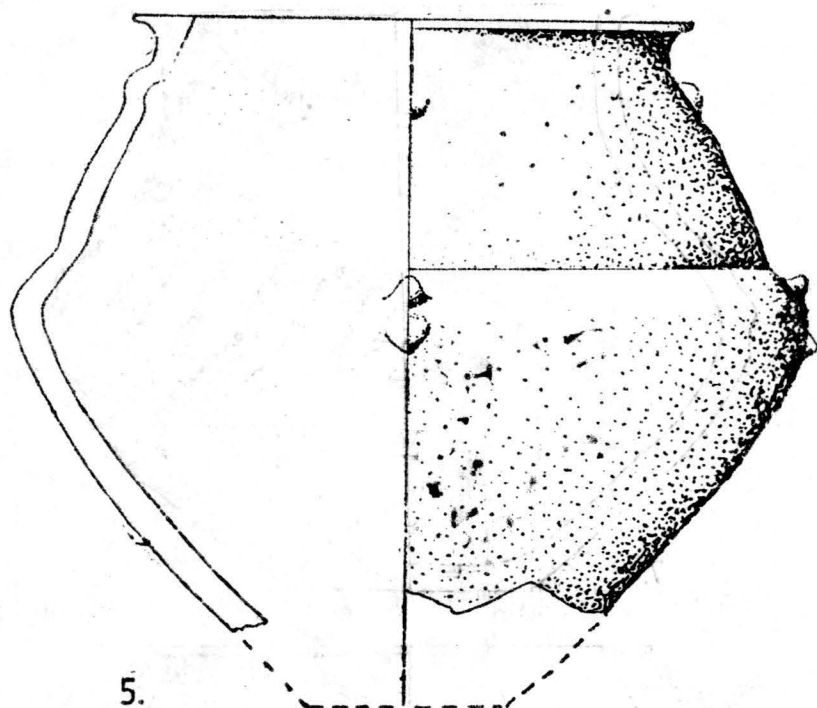
In der Ungurului-Höhle (Kreis Bihor) wurde ein spätbronzezeitliches Gräberfeld entdeckt. Diese Materialien gehören in die späteste Zeitabschnitt der Igritza-Gruppe.

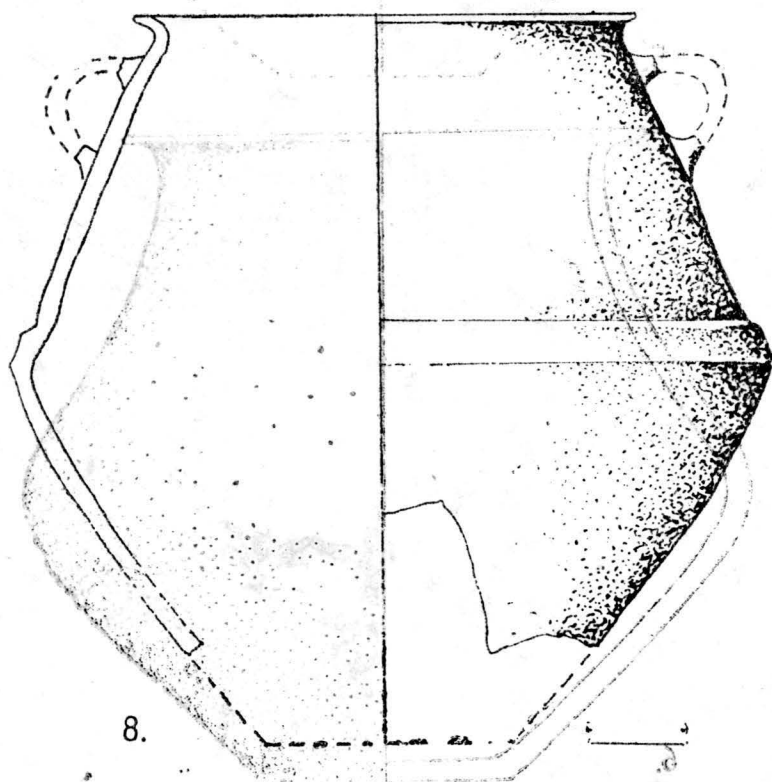
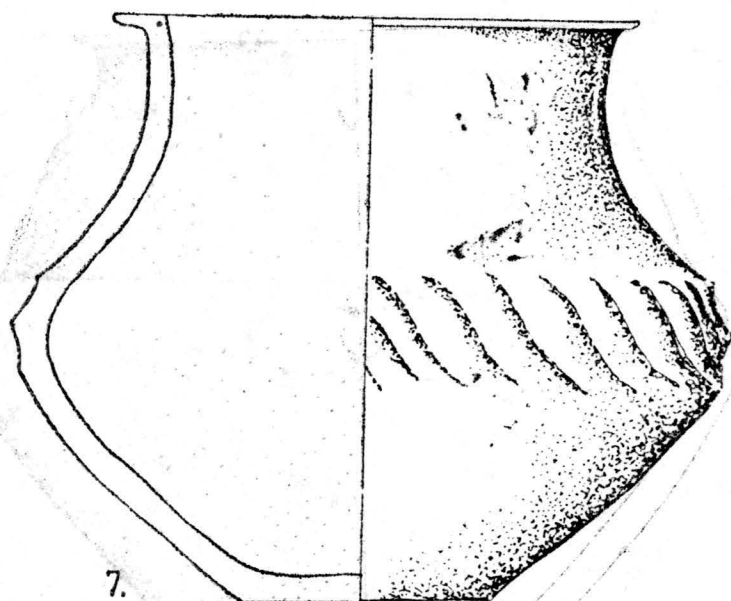
Das Gräberfeld kann dem Ende der Br. D. Periode zugeschrieben werden.

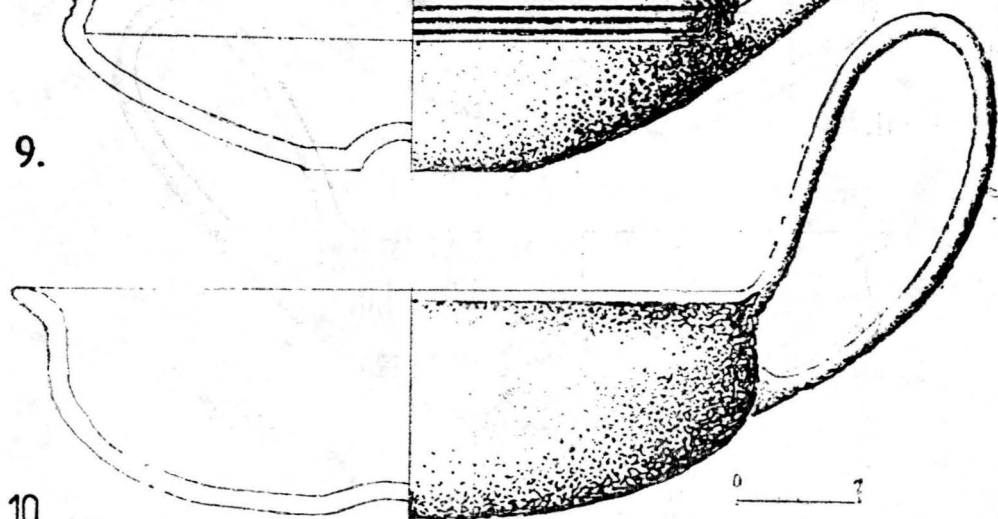
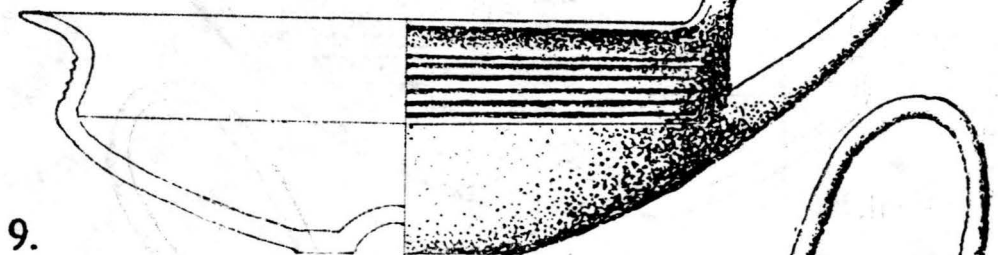
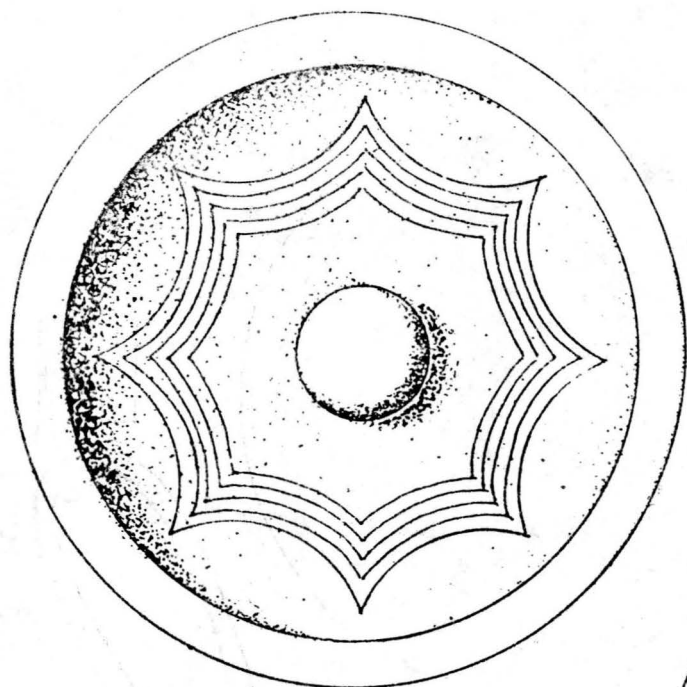

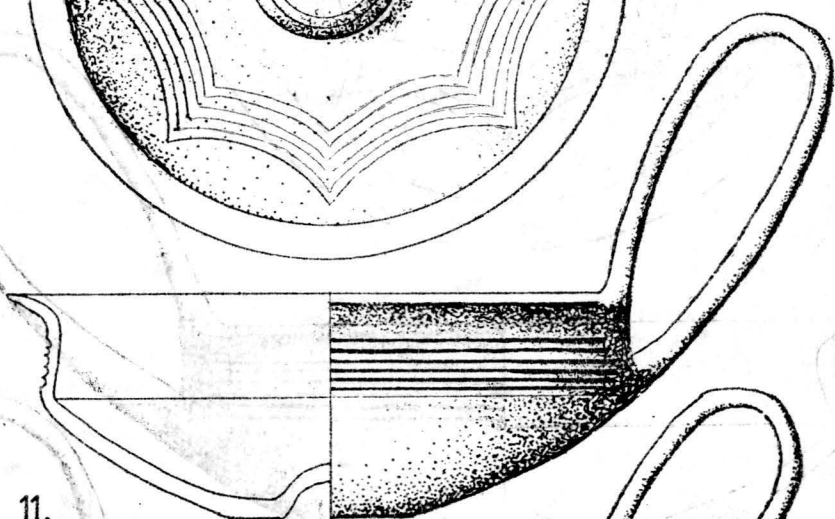
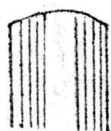
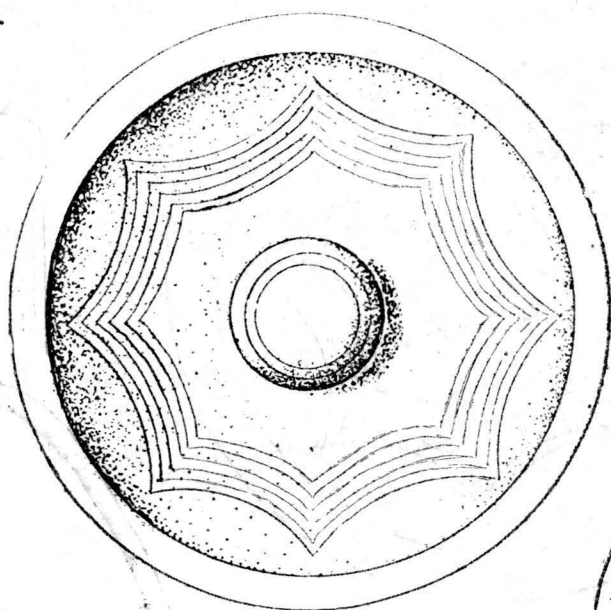

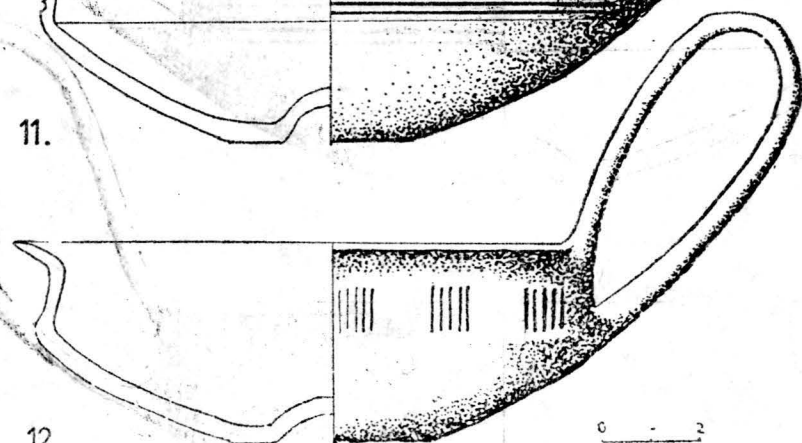

0 2

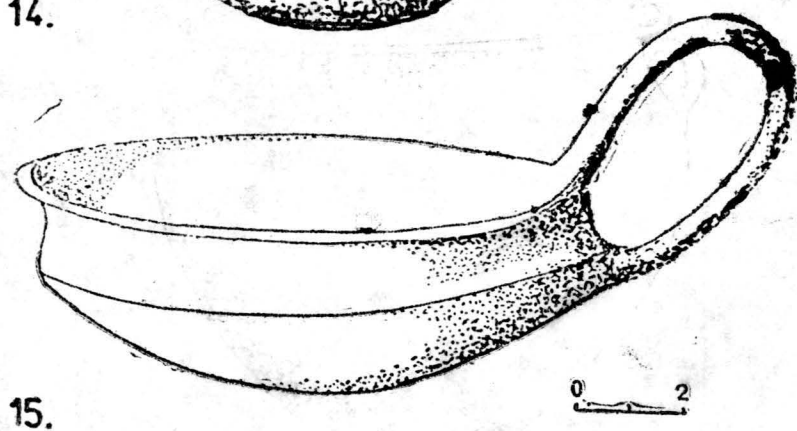
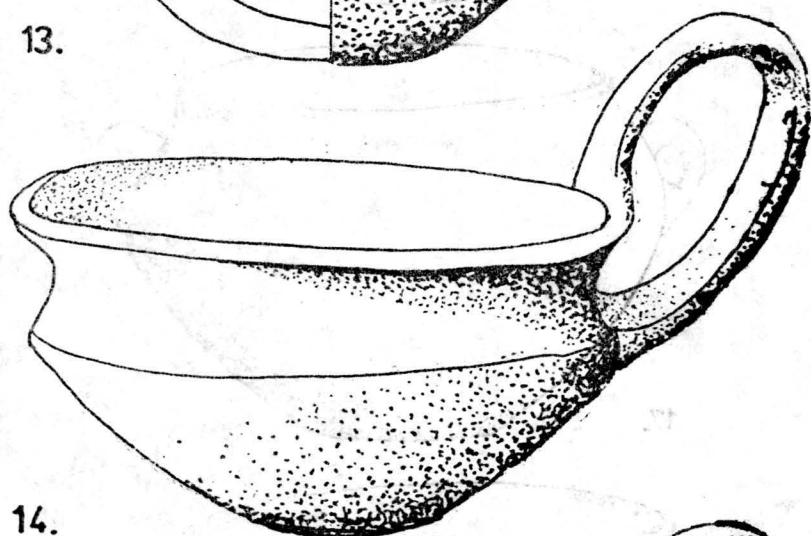
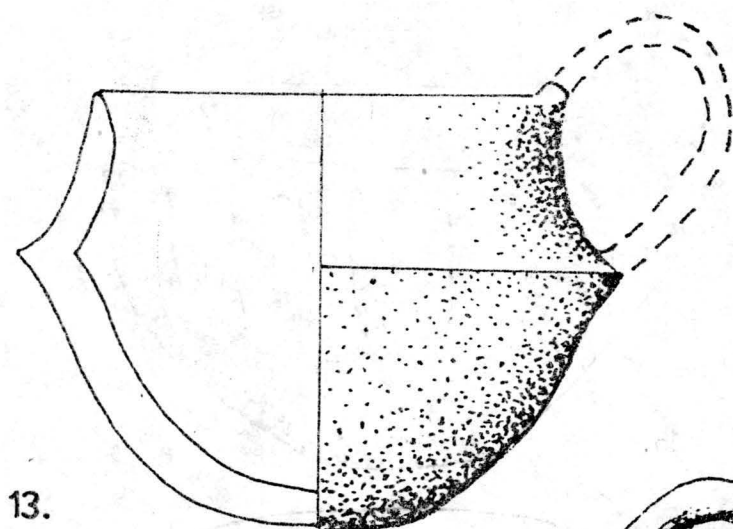

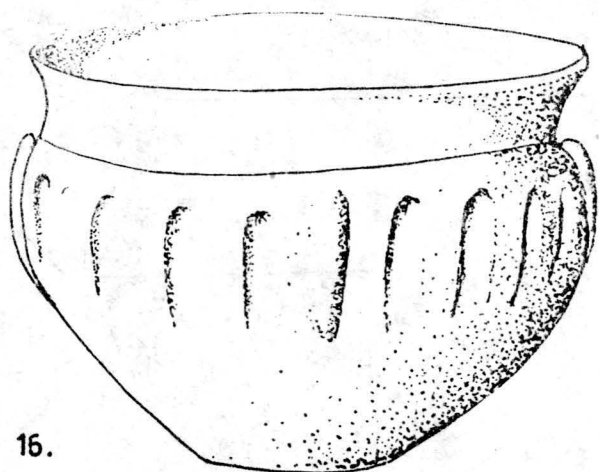
11.

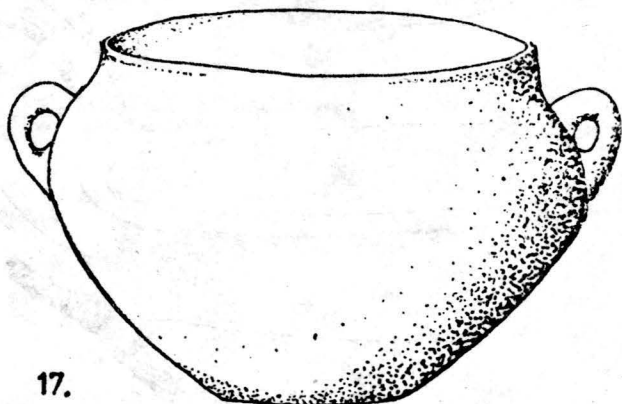
12.

0 - 2

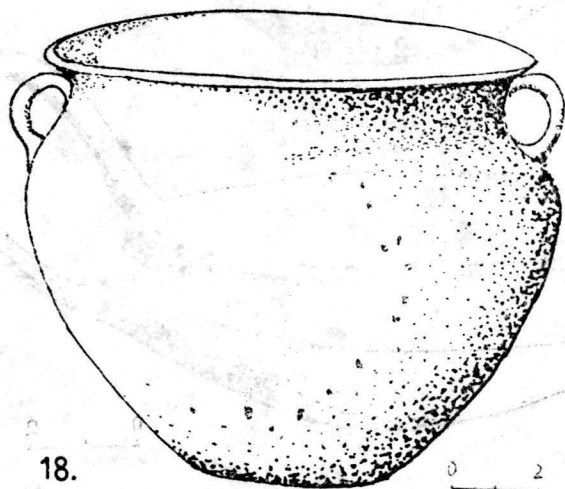

16.

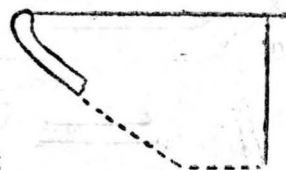
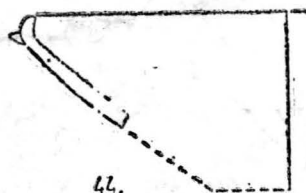
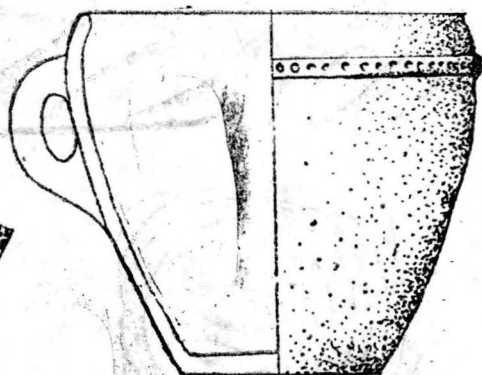
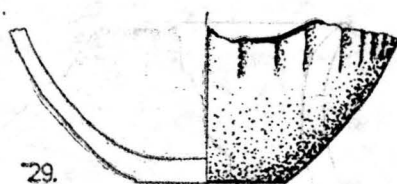
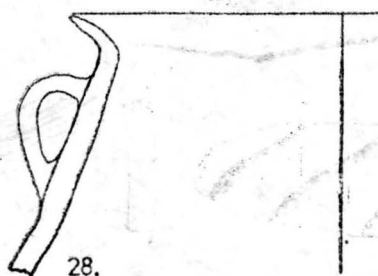
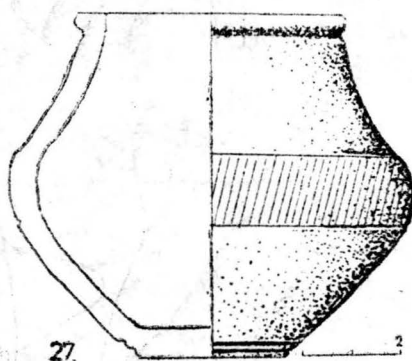
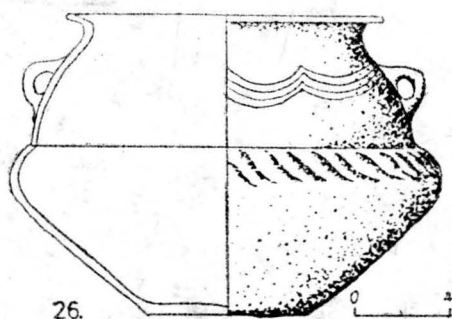

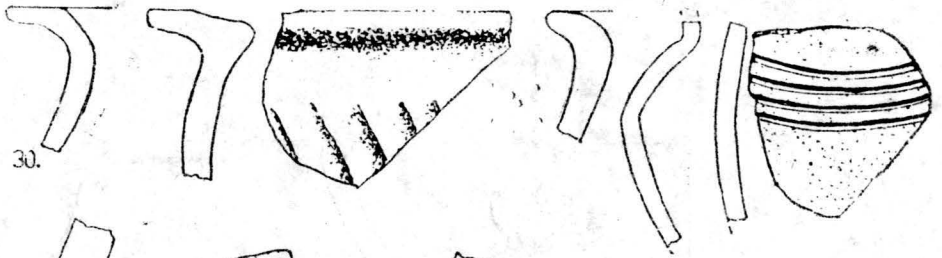
17.

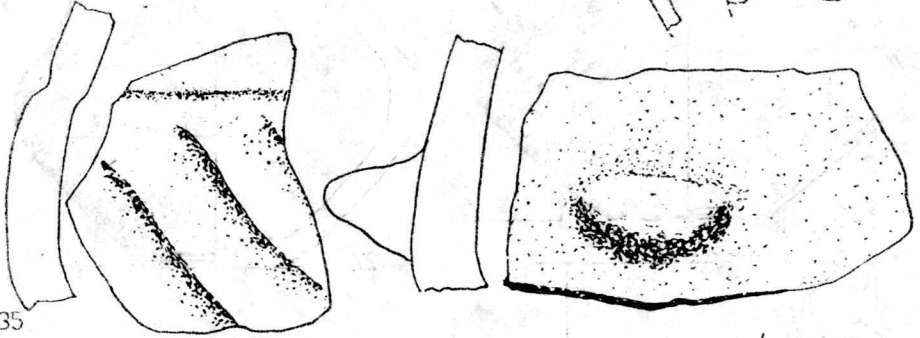
18.

0 2

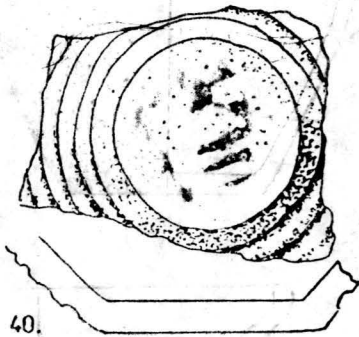

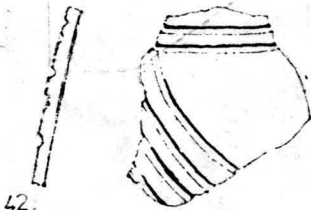
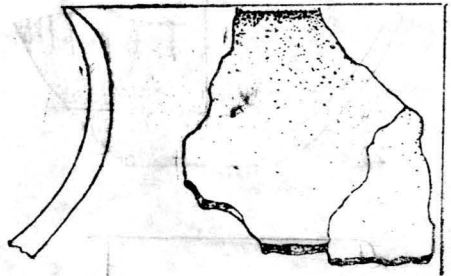
30.

35

40.

42.

43

